Марта ДІДУХ,
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)
e-mail: martadiduh2@gmail.com

Науковий керівник:
Ірина ЖАРКОВА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри початкової освіти
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка (м. Тернопіль)

ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема формування екологічної культури у молодших школярів займає одне із провідних місць у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях. Організація екологічної освіти, здатної поступово змінити світогляд людства, є одним із способів вирішення цієї проблеми. Для цього необхідно цілеспрямовано формувати екологічне мислення і свідомість, починаючи із молодшого шкільного віку.

У Державному стандарті початкової освіти (2025 р.) передбачено формування у молодших школярів екологічної компетентності як однієї із ключових компетентностей. У Держстандарті вона визначена як «усвідомлення цінності природи, зв'язку між діями людини і станом довкілля; дбайливе і відповідальне ставлення до природи в повсякденні, розуміння важливості збереження природи та ощадливого використання природних ресурсів» [1]. Це зумовлює необхідність створення системи неперервної екологічної освіти та актуалізує пошук і розробку дієвих засобів виховання екологічно свідомої особистості, спроможної відповідально й гармонійно взаємодіяти із довкіллям, усвідомлювати взаємозв'язок людини і природи та визначати власне місце в природному довкіллі. Екологічні знання й уміння, сформовані на етапі початкової освіти, створюватимуть підґрунтя для їх подальшого поглиблення та розвитку екологічної й культурологічної грамотності особистості.

Проблеми, пов'язані із формуванням екологічної культури школярів, активно розробляються в педагогіці. Зокрема, процес формування екологічної культури молодших школярів у процесі навчання вивчали О. Біда, З. Запорожан, Н. Матвєєва, І. Павленко, та ін., в умовах додаткової освіти С. Бабенкова, О. Грошовенко, Г. Пустовіт та ін. Різні аспекти процесу формування ціннісного ставлення до природи, цілісного погляду на природу розглядали Г. Бєлєнька, Г. Жирська, К. Романенко та ін.

В. Крисаченко стверджує, що «екологічна культура – це складова частина світової культури, якій властиве глибоке і загальне усвідомлення важливості сучасних екологічних проблем у житті і майбутньому розвитку людства» [3, с. 25].

З точки зору О. Лановенко, О. Остапішної екологічна культура трактується як «складова частина загальносвітової культури; сукупність знань, вмінь, соціальних та інженерних норм, керуючись якими людина усвідомлює себе і відповідним чином діє як частина природного середовища і як суб'єкт, який відповідає перед наступними поколіннями людей за збереження середовища життя» [4, с. 76].

Узагальнюючи наукові підходи, під екологічною культурою молодшого школяра розуміємо інтегративне особистісне утворення, що охоплює екологічні знання, цінності, ставлення, мотиви, норми поведінки та практичні вміння, які забезпечують відповідальну взаємодію з природним довкіллям.

Слід зазначити, що екологічна культура є складним інтегративним утворенням особистості, що виявляється у взаємозв'язку екологічних знань, ціннісного та емоційного ставлення до природи, готовності до екологічно доцільної діяльності. З огляду на вікові особливості молодших школярів та завдання дослідження виокремимо три взаємопов'язані компоненти екологічної культури: когнітивний, діяльнісний та емоційно-мотиваційний.

Когнітивний компонент екологічної компетентності охоплює систему екологічних знань молодших школярів, розуміння взаємозв'язків та взаємозалежностей між об'єктами і явищами природи, а також усвідомлення актуальних екологічних проблем і впливу діяльності людини на стан довкілля.

Емоційно-мотиваційний компонент характеризується сформованістю ціннісного та емоційно-позитивного ставлення до об'єктів і явищ природи, інтересом до її пізнання, усвідомленням особистої відповідальності за стан довкілля та наявністю мотивів екологічно доцільної поведінки.

Діяльнісний компонент виявляється у здатності молодших школярів застосовувати набуті екологічні знання у практичній діяльності, оцінювати ситуації взаємодії людини з природою, обирати доцільні способи поведінки та брати участь у практичних природоохоронних заходах.

Визначені компоненти взаємопов'язані: екологічні знання створюють основу для усвідомлення цінності природи, емоційно-мотиваційна сфера визначає спрямованість поведінки, а діяльнісний компонент забезпечує практичне втілення сформованих знань, ставлень і мотивів.

На основі виділених компонентів визначено рівні сформованості екологічної культури молодших школярів.

Учні, які знаходяться на високому рівні, характеризуються достатнім обсягом екологічних знань, усвідомленням цінності природи, позитивним емоційним ставленням до неї та готовністю дотримуватися екологічно доцільної поведінки. Дитина дотримується норм і принципів екологічної етики, виявляє готовність допомагати природі та іншим людям, здатна обмежувати власні потреби задля збереження довкілля й нетерпимо ставиться до дій, які завдають шкоди природі.

Середній рівень екологічної культури характеризується усвідомленням значення екологічних знань та відповідального ставлення до довкілля для збереження здоров'я, повноцінного розвитку людини і природи, а також успішної життєдіяльності. Дитина бере свідому й активну участь в екологічно орієнтованій діяльності. Водночас її знання у сфері загальної екології мають переважно фрагментарний характер і охоплюють лише окремі питання.

Низький рівень характеризується недостатньою сформованістю екологічних знань, відсутністю стійкого інтересу до об'єктів і явищ природи, а також нерозумінням взаємозв'язків та взаємозалежностей у природі. Ставлення дитини до навколишнього світу переважно нейтральне або байдуже. Не сформований позитивний досвід еколого-творчої діяльності, відсутня потреба у взаємодії та спілкуванні з природою.

Щоб виявити рівні сформованості екологічної культури у молодших школярів ми використали методики, подані в таблиці 1.

Таблиця 1

Методики вивчення рівня сформованості екологічної культури у молодших школярів

Компонент	Мета діагностики	Методика
Когнітивний	Виявити рівень сформованості екологічних знань у молодших школярів, розуміння взаємозв'язків у природі	Анкета у вигляді тесту
Емоційно-мотиваційний	Визначити особливості ставлення молодших школярів до природи, їхній інтерес та мотивацію до екологічно доцільної поведінки	Методика «Як я ставлюсь до природи»
Діяльнісний	Виявити здатність оцінювати екологічні ситуації та обирати доцільний спосіб поведінки	Методика «Екологічні ситуації»

Дослідження проводилося на базі Тернопільської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 14 імені Богдана Лепкого. Вибірка склала 56 осіб віком 8-9 років.

Розподіл молодших школярів досліджуваної групи за рівнями сформованості екологічної культури наочно показано у вигляді діаграми (рис. 1).

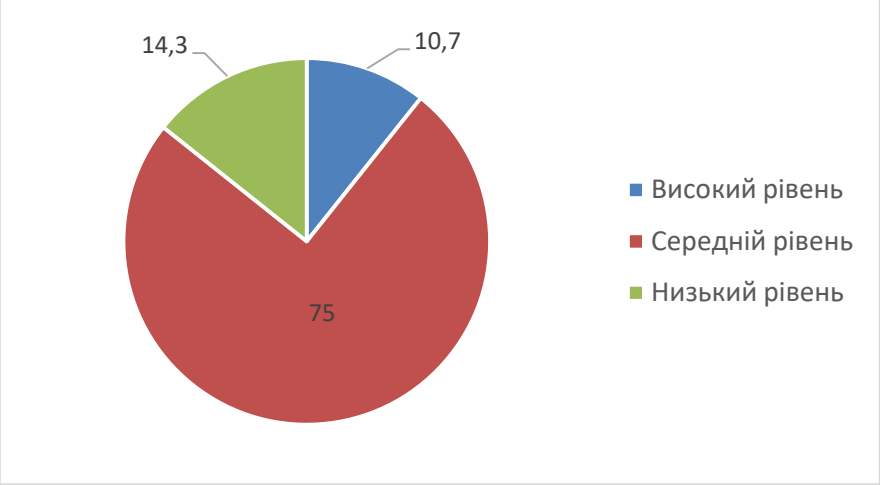

Рис. 1. Розподіл молодших школярів за рівнями сформованості екологічної культури (у %)

Як видно із діаграми, в учнів переважає середній рівень сформованості екологічної культури (75,0 %), для якого характерний прояв інтересу до пізнання природних явищ та збереження середовища

існування, усвідомлення важливості екології для здоров'я і повноцінного розвитку людини і природи, активну участь в екологічній діяльності. При цьому діяльність учнів має цілеспрямований практичний характер, який проявляється в конкретній роботі із озеленення класу чи школи, виготовлення годівничок для птахів, із догляду за пам'ятками природи та об'єктами, що охороняються, і т. ін. Слід зазначити, що діти не демонструють достатньо глибокі знання з питань екології.

Результати, отримані у процесі визначення рівня сформованості екологічної культури у молодших школярів, дають змогу спланувати роботу із подальшого її формування.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт початкової освіти : затв. постановою КМУ України від 26.12.2025 р. № 1810. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1810-2025-%D0%BF#Text (дата звернення: 08.10.2026).
2. Екологізація освітнього простору загальноосвітньої школи : монографія / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків : «Друкарня Мадрид», 2016. 154 с.
3. Крисаченко В. С. Екологічна культура: теорія і практика : навч. посіб. Міжнар. фонд «Відродження». Київ : Заповіт, 1996. 352 с.
4. Лановенко О. Г., Остапішна О. О. Словник-довідник з екології : навч.-метод. посібник. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. 226 с.
5. Молчанюк О. В., Пальчик О. В. Каденко І. В. та ін. Екологічна освіта: сучасні дефініції. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка: Педагогічні науки*. 2022. № 6 (354). С. 60–69.
6. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах : монографія. Київ ; Луганськ : Альма-матер, 2004. 540 с.